

Van İnsani ve Sosyal Bilimler Dergisi- ViSBiD

Van Journal of Humanities and Social Sciences -VJHSS

Geliş Tarihi: 19.11.2023 Kabul Tarihi: 23.12.2023 Yayınlanma Tarihi: 30.12.2023

Orhan Pamuk'un Eserlerinde Hayat ve İktisat İlişkisi* *The Relationship between Life and Economics in the Works Orhan Pamuk*

Zöhre EKİNCİ**

Seyit Battal UĞURLU***

Öz

İnsan tutum ve davranışlarının temel güdüleyicisi olarak ekonominin, yaygın düşüncenin aksine, insanların büyük çoğunluğunun, inanç ve düşüncelerinin ana yönlendiricisi, kişilik ve kimliğinin niteliğinin de belirleyicisi olduğu söylenebilir. Ekonomi, insanın dünyayı kavrama biçimi, doğa ile ilişkisi, sınıfsal ve kültürel düzeyi gibi birçok kategorinin de ana belirleyicisi olarak ifade edilebilir. Farklı disiplinlerin gözlüğünden bakıldığında, sınırsız anlatma olanaklarına sahip roman türünün, insanı olabildiğince geniş perspektiflerden ele alırken onun ekonomik konumunu sürekli detaylandırmasına karşın, bu olgunun edebi araştırmalarda benzer şekilde değerlendirildiğini söylemek güç görünmektedir. Sosyolojik yönü de belirgin olan romanın bir de bu açıdan değerlendirilmesi ayrı bir anlamlılık taşımaktadır. İnsanın iktisadi varlığı ya da yoksunluğu, gündelik yaşamdaki tutum ve davranışları gibi dünya ile her türden ilişkisinde etkin bir sınır belirleyicidir. Türk edebiyatının çoklu bakış açılarına zengin nesnel karşılıklar verebilen yetkinlikteki tek Nobel ödülü yazarı Orhan Pamuk'un (1952-) romanları, bireyi tarihsel süreç içinde toplumsal olgular ile bir arada ele alır. Yazarın eserlerinde, Osmanlı Devleti'nin özellikle son dönemlerinden günümüze kadar geçen süreçte çizilen panorama, Türkiye toplumunu sosyo-ekonomik ve kültürel doku içinde deneyimlediği süreçleri birçok boyutu ile görünür kılar. Bu makalede; yazarın eserleri, bireyin ve toplumun ekonomik varsıllığı ve/veya yoksunluğu ile uyumluluk arz eden tutum ve davranışlarına dönük iz sürülmektedir. İnsanın ekonomik statüsünün; duygu ve düşünce dünyası gibi, gündelik yaşam pratiklerinin de belirleyicisi olduğu öne sürülmekte, yaşamı yönlendiren gerilimlerin de gerisindeki temel güdünün bu olduğu varsayılmaktadır. Geleneksel üretimin egemen olduğu toplumdaki tüketimin var olma gerekçesine dönüştüğü modern topluma kadar sürdüğü, günümüzde ise çılgınlık düzeyine eriştiği gözlemi Pamuk'un romanları üzerinden gözlenmeye çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Edebiyat ve Ekonomi, Roman ve Ekonomi, Orhan Pamuk, Gündelik Yaşam, Tüketim Kültürü, Sınıfsal Farklılık.*

* Bu makale Zöhre Ekinci'nin 2020 yılında Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde tamamladığı "Orhan Pamuk'un Romanlarında Hayat ve İktisat" başlıklı tezinden üretilmiştir.

** MEB, erdalzehra13@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9292-0079

*** Prof. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, ugurlu@yyu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5814-8820

Abstract

As the main motivator of human attitudes and behaviors, it can be said that contrary to popular belief, the economy is the main driver of the beliefs and thoughts of the vast majority of people, and the determinant of the quality of their personality and identity. The economy can also be said to be the main determinant of many categories such as the way people comprehend the world, their relationship with nature, their class and cultural level. From the perspective of different disciplines, it seems difficult to say that this phenomenon is evaluated in a similar way in literary studies, despite the fact that the novel genre, which has unlimited narrative possibilities, constantly elaborates on the economic position of the human being while dealing with him/her from as broad perspectives as possible. The novel, which also has a prominent sociological aspect, is of particular significance from this point of view. The economic wealth or deprivation of human beings is an effective boundary determinant in all kinds of relations with the world, such as their attitudes and behaviors in daily life. The novels of Orhan Pamuk (1952-), the only Nobel Prize-winning author of Turkish literature capable of giving rich objective responses to multiple perspectives, deal with the individual together with social phenomena in the historical process. The panorama drawn in the author's works, especially in the last periods of the Ottoman Empire to the present day, makes visible the processes experienced by Turkish society within the socio-economic and cultural texture in many dimensions. In this article, the author's works are traced towards the attitudes and behaviors of the individual and society that are compatible with their economic wealth and/or deprivation. It is argued that a person's economic status is the determinant of his/her daily life practices as well as his/her world of emotion and thought, and it is assumed that this is the basic motive behind the tensions that direct life. Pamuk's novels are used to observe the observation that consumption has continued from the society dominated by traditional production to the modern society where consumption has turned into a reason for existence, and that it has reached the level of madness today.

Keywords: *Literature and Economy, Novel and Economy, Orhan Pamuk, Everyday Life, Consumption Culture, Class Difference.*

Giriş

Üretim ilişkilerindeki değişimin dünyanın doğal dengesini bozması neticesinde baş gösteren ekolojik riskler, kapitalizmin ilerleme ve bunun bir ürünü olarak tüketimi kalıcı bir siyaset olarak uygulamasının sonuçlarından biridir. Doğal kaynakların sınırsız üretim itkisiyle dengesizce tüketilmesi ve bunun sürdürülebilir adil bir dengelik hâli içinde paylaşılmaması, gelir dağılımında eşitsizliklere, farklı sınıflar arasında gelir makasının daha fazla açılmasına ve dünyanın bir kesiminin, sefaleti soyaçekim yasası gibi dededen toruna tevarüs eden bir kader gibi yaşamasına neden olmuştur. Sınırlı kaynakların adil olmayan paylaşımı, üretim ilişkilerini doğrudan etkiler ve sosyal hayata da etkin şekilde yansır. Bunun önemli sonuçlarından biri, toplumun geniş bir kesiminin ömür boyu Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinin sınırlarının dışına çıkamayan bir yaşam biçimine mecbur kalmasıdır. Toplumun ve tek tek bireylerin iktisadi yaşamının bu standarda ayarlı olması gündelik yaşamlarının hemen her alanı gibi kültürel ve sanatsal ürünlerle ilişkilerini kısıtlayıcı bir etkiye sahiptir. Bireysel çabaların sürekli maddi engellerle karşılaşması, yaşam standartlarını bir kısır döngü içinde ciddi şekilde geriletir.

Estetik değerler, yaşam standartlarının ortalamasının üzerinde olduğu yerlerde çok daha çabuk karşılık bulur. Toplum ve sanat ilişkisinde ekonominin belirleyiciliği öteden beri bilinen bir zorunluluktur. İktisadi durumlar, sanat ürünlerinin üretilme, toplumsal karşılık bulma ve yaygınlaşma süreçlerinde doğrudan ve dolaylı olarak temel belirleyicidir. İnsan, pek çok ihtiyacı olan sosyal bir varlık olması dolayısıyla insani ve beşeri bilimlerin tümünün odağında yer alır. Edebi türler içinde insanı en geniş çerçeveden kavrama olanağına sahip olan sanat türü roman da, onu bu karmaşık toplumsal doku içinde en detaylı biçimiyle verir. Sadece roman değil, günümüz karmaşık ilişkiler ağının her türden değerlendirilmesinde disiplinler arası perspektif önümüzde bir zorunluluk olarak durmaktadır. Roman ise bu özelliği ile felsefe, siyaset, edebiyat, tarih, psikoloji, psikanaliz ve sosyoloji gibi ekonominin de yakından ilgilendiği, çoklu disiplinlerin odağında yer alan bir türdür. Bu durumda disiplinler arası diyalog kaçınılmazdır. Çınla Akdere, disiplinlerin diğer alanların bilgi birikimlerinden ve yaklaşımlardan yararlandığını ifade eder. Kimi zaman bir bilginin soyut çerçevesini çizebilmek için diğer disiplinlere ihtiyaç duyulduğunu belirtir. Yazara göre disiplinler arası bu anlamda “bilgi geçişliliği”ni tanımlar (2017: 196-97).

Sosyal bilim alanlarında son yıllarda görünürlüğü daha da artan disiplinler arası yaklaşımlar, edebiyat araştırmalarına da çok boyutluluk olarak yansımaya başlamıştır. Her ne kadar edebi metin inceleme yöntemleri çeşitlenmiş olsa da sosyal bilimlerin bazı dallarıyla ilgili karşılaştırmalı ya da disiplinler arası çalışma sayısında hâlâ ciddi bir boşluk vardır. Özellikle edebiyat ekonomi ilişkisinde bir kısırlık olduğu söylenebilir. Oysa edebi eserlerin hemen hepsinde hayatın temel çekim alanı olduğu gibi insanlar arası ilişkileri düzenleyen asli unsur, ekonomi ve bunun etrafında şekillenen kültürdür. Edebiyat ile ekonomi, insan hayatındaki birçok ortak odak noktasını oluşturmaktadır. Biri insanın istek ve ihtiyaçlarının nasıl, ne kadar ve hangi yollarla karşılandığıyla ilgilenir. Diğeri ise insan doğasının temel unsurlarını inceleme konusu yaparken ekonomik yaşamın onun üzerindeki etkileriyle de ilgilenir. Akdere, edebiyat ve iktisat arasındaki ilişkinin epistemolojik düzlemde birbirini bütünleyebileceğini düşünür. Yazara göre önceleri edebiyat ve iktisat arasında pek bir bağlantı

Orhan Pamuk'un Eserlerinde Hayat ve İktisat İlişkisi

kurulamaz. İkisi çok farklı alanlarda çalışılır. Ancak süreç içinde yazarlar eserlerindeki iktisadi konuları inceler ya da iktisatçılar edebiyatın yöntemleriyle ekonomiye farklı açılımlar getirir. İlk zamanlarda birbiriyle asla ilişkilendirilemeyen bu iki alan arasında böylelikle bir etkileşim köprüsü kurulur (2017: 196-97).

Âdem Levent, edebiyat ve iktisat arasındaki ilişkinin edebiyat ve kapitalizm ekseninde etrafında geliştiğini belirtir. Yazara göre sermaye biriktirmek adına çalışma koşullarının ağırlaşması çalışan sınıf üzerinde olumsuz etkilere neden olur. Çalışma şartlarının zorluğu, kötü yaşam koşulları, yabancılaşma, kadın ve çocukların çalıştırılması gibi konular edebiyat ve iktisat alanında merkezi konuları oluşturur (2019: 174-175). Deniz Kılınçoğlu ise, roman ve iktisat arasındaki yakın bağı şu sözlerle dile getirir:

Kurgusal bir tür olan romanın tarihsel bağlamı içinde anlaşılması için aynı dönemde yazılmış kurgusal olmayan metinlerle paralel olarak okunması gerektiği fikrinden yola çıkan bu yaklaşım, özellikle İngiliz ve Fransız edebiyat tarihi içinde, iktisat, tarih ve edebiyat arasında önemli bağlantıları ve karşılıklı etkileşimleri ortaya koyar (2017: 234).

Edebiyatın farklı disiplinlerden yararlandığını gösterecek bir başka örnek de Batıda yaşanan gelişmelerdir. Fransa'da klasisizm Montaigne ile başlar. Ardından Pierre Corneille, (1606-1684) Racine, (1639-1699) Moliere, (1622-1673) La Bruyere'e (1916-1973) ve Pascal'a (1623-1662) kadar yeni dönemin başlamasına âdeta ön hazırlık yapılır. Edebiyat, bu gelişmelerin arasında bir yandan yaşanan sürecin bir yandan da süreç içerisinde oluşan insan ve toplum bilimlerinin işlendiği bir alan olarak kullanılır. O, yeryüzünde keşfedilen her yeni olguya ev sahipliğini yaparken temelde insanı sorgulayacaktır. Edebiyatın asıl amacı insanın anlaşılması, betimlenmesi, çözümlenmesi, böylelikle keşfedilmesidir. 17. yüzyıl yazarlarından La Bruyere *Karakterler* (1688) adlı eserinde 'insan ruhu anatomisi'ni inceler. Ekonomist olmanın ötesine geçen Smith, insan bilimine odaklanarak ahlaki yapı taşlarını oturttuğu *Milletlerin Zenginliği* adlı kitabını yazar. Smith, insanın dönüşümünü incelerken toplumun iktisadi oluşumu doğrultusunda da araştırmalar yapar. İnsanı ahlaki gerçeklik perspektifinde ele alan yazar, onun, tutkularının esaretiyle birçok hataya düştüğünü belirtir (Sarfati, 2014: 114-116).

Orhan Pamuk'un Romanlarında Hayat ve İktisat İlişkisi

Roman türünde ekonomi ile ilgili işlenen konuların süreç içinde değiştiği görülür. Aydın, 17. ve 18. yüzyılda yükselen ve iktidara hâkim olan burjuva insanının romanı da sahiplendiğini belirtir. Yazara göre bu kesim sanayileşmiş toplumlarda klasik romana özgü "ferdiyet, aşk, hassasiyet, yardımseverlik, iyilikseverlik" gibi niteliklerin yerine "para, erotizm, iktidar ve iktidar hırsı" gibi niceliği ön planda tutan değerler koyar (2002: 353). Mustafa Özel de kapitalizmi modernliğin kutsal kitabı olarak tanımlar. 17. yüzyılda ekonomi ve erdem ilk çatışmasını okura sunan Cervantes'ten (1547-1616) sonra 18. yüzyıl Avrupa'sında Daniel Defoe'nun (1660-1731) eserleri dikkat çeker. 19. yüzyıla gelindiğinde modern toplumun kılcal damarlarına kadar ilerleyen roman, bireyin ruhundaki tüm çalkantıları kaydetmekle yetinmeyerek geleceği de yorumlar (2019b: 46-47).

Akdere, 18. yüzyılda popüler olmaya başlayan romanın 19. ve 20. yüzyıla gelindiğinde okura ekonomik olaylarla örülü pek çok konu sunduğunu düşünür. Ekonomik göstergeler açısından bakıldığında roman türünün; para, spekülasyon, iş, işçi, rant, lüks tüketim, ticaret, modern kölelik, zenginlik ve fakirlik üzerine kurulu olduğu görülür. Yazara göre roman kişileri şehrin endüstriden kaynaklanan kirli havasını soluyarak yaşıyor ve endüstri ile ilgili işlerde çalışıyor. Kimi zaman finansal kazancı, karanlık işlerle elde ediyor, kimi zaman da ağır ekonomik kayıplar yaşıyor ve iflas ediyor. Orta kesimdeki insanlar yatırımlar yapıyor, doyuramadıkları tüketim arzuları nedeniyle acı çekiyor, işverenleri tarafından emekleri sömürülüyor, krizler, depresyonlar ve benzeri pek çok problemle baş etmek durumunda kalıyor. Romanda kurgulanmış olan bu yaşam kesitleri, okura aslında tam olarak realist bir iktisat betimlemesi sunuyor (2019: 67).

Türk romanında ekonomi ile ilgili veriler merkeze oturtulmuş olmasa da bu olgu çoğu ilişkiler dolayısıyla metinlerde yer bulur. Sınıf çatışması, zengin ve yoksulların yaşam standartları, eğitim düzeyleri ve kendini gerçekleştirme biçimleri, farklı görünüşleriyle roman dilinden okura sunulur.

İktisadın kamusal alanda etkili olmasından dolayı bu konu kaçınılmaz olarak sosyal ve beşeri bilimlerin yanı sıra tüm sanat dallarının da gündeminde merkezi bir noktada yer alır. Çok katmanlı bir kurgu dünyası olan Orhan Pamuk'un eserlerindeki sorunlardan biri de bireyin ve toplumun iktisadi ilişkiler ağı içinde verilışı olarak tespit edilebilir. Her romanında anlattığı dönemin ruhunu yakalamak için bir araştırmacı insiyakıyla derin incelemeler de yaptığı bilinen Pamuk'un eserlerinde üretim-tüketim ilişkilerinin sağladığı ya da eksik bıraktığı iktisadi güç ve güçsüzlükten kaynaklanan gerilim ve çatışmalar, iktisadi dengesizlikler, toplumsal doku içinde, dönemin de karakteristiğini yansıtacak bir yaklaşımla, eleştirel bir mesafeden sahnelenir. Yıldız Ecevit, Pamuk'un romanlarında tüketim ekonomisinin bir sonucu olarak beliren 'kültürel kirlenme'yi bir motif olarak şu sözlerle tespit eder:

Ekonomik kaynaklı 'kültürel' kirlenme, Pamuk'un metinlerinin başka motifidir. Çokuluslu ve çok reklamlı tüketim ürünlerinin kuşatması altındaki bir yaşam biçimini eleştirel bir bakışla yansıtır. Pamuk romanlarında; Kara Kitap'ta tüketim ürünlerini ürütücü bir cangılı betimler gibi art arda sıralar; Yeni Hayat'ta ise eleştirisinin dozunu arttırır, tüketim ekonomisini boy hedefi yapar. Yeni Hayat'ın Dr. Narin'i söz konusu şirketlerin bayiliklerine ve onların maşası olduğunu düşündüğü 'Büyük Kumpas'a karşı örgütlenir ona savaş açar (1996: 39).

Kuşkusuz Orhan Pamuk'un biçim ve içerik açısından her birisinde farklı deneyimler yaptığı bütün romanlarında ekonomik olgulara vurgu, özellikle ana tema olarak doğrudan söz konusu edilmez; ancak romanlarında ele aldığı insan toplumsal, sanatsal ve ekonomik olgularla iç içe ele alınır. Belirlediği konuları ve kişileri terazinin iki kefesine yerleştirerek aradaki çatışmalardan gerilim yükseltir. İlk romanlarındaki kişiler arasında idealist, memleketsever ve aydın kimseler bulunur. Sonrakilerde ise saf ve temiz duyguları olan Necip ve Fazıl gibi dindarlar vardır. İlerleyen süreçte bu uçta Füsün ve Mevlut gibi yoksul ve iyi yürekli insanlar da yer alır. Olumsuz taraftaki kişilerde ise değişiklik görülmez. Bu kategorideki bireyler kentsoylu, zengin, bencil ve maneviyattan yoksun kimselerden oluşur.

Pamuk'un ilk roman deneyimini Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan sürecin panoramasını sosyo-ekonomik meseleler üzerine inşa ettiğini, bunda ekonomik olanın güçlü bir damar olarak yer

aldığını ve bunun, yazarın eserlerinde ağırlıklı bir yerinin olduğunu söylemek mümkündür. Üç kuşak üzerinden aile anlatısı, bildungsroman roman türünden bir eser olan *Cevdet Bey ve Oğulları*, Osmanlı'nın iktisadi gücünün gayrimüslimlerin tekelinde olduğu 19. yüzyılda, Müslüman bir girişimcinin kendisini azınlıkta hissetmesinden, İttihat ve Terakki'nin 'milli burjuvazi' oluşturmasıyla bu durumun tersyüz olmasına ve Cumhuriyet döneminde ailenin dağılmasına kadarki süreç ekonomik olgular çerçevesinde resmedilir. *Yeni Hayat*'ta Batılılaşmanın öncelikle iktisadi ürünler aracılığıyla ülkenin her tarafına taşınması olgusu ele alınır. Dr. Narin'in veya Süreyya Bey'in yerelliğe sahip çıkma gayretlerinin karşılıksızlığı gözler önüne serilir. Kara Kitap'ta ise bu anlamda temel bir durgunluk vardır. Ailenin ekonomik durumu ya da bununla ilgili bir çaba göze çarpmaz. Modernleşmenin ekonomik yapı üzerindeki etkileri Alaattin'in Dükkanı ve Bedii Usta'nın mankenleri aracılığıyla anlatılır. Pamuk, *Manzaradan Parçalar* adlı eserinde *Kara Kitap*'ta bulunan roman kişilerinin çoğunun eşya koruma ve biriktirme eğiliminde olduğunu ifade eder. *Masumiyet Müzesi*'nde Kemal'in sekiz yıllık sürede bir teselli olarak sevdiği kadına ait eşyaları biriktirirken, bir koleksiyoncuya dönüşmesine tanık olunur. Romanda kendi hayatının müzesini yapma fikri söz konusudur (2010: 442-43). Aynı duyguyu *Kara Kitap*'taki Galip'te de görmek mümkündür, Galip, Rüya'ya ait eşyalara dokunarak onların envanterini çıkarmak ister.

Yazarın ilk romanlarında göze çarpan mal üretiminin önemine dair düşünce, sonraki eserlerinde hizmet üretimine evrilmesiyle dikkat çeker. *Cevdet Bey ve Oğulları*'nda sermaye ve girişim iktisadi zenginliğin ana damarlarından. *Beyaz Kale*'de ise söz konusu olan hizmet üretimidir. Roman kişilerinin eğitim düzeyi, sermaye birikimi ve yaşam şartları para kazanmanın yollarını etkilemiştir.

Birey, Para ve Mutluluk İlişkisi

Mutluluk, insan yaşamındaki temel arayıştır. Bu nedenle birey kendisini mutlu edecek olgulara yönelirken mutsuz olacağı durumlardan da uzaklaşır. Ancak mutluluk anlayışı her insanda farklılık arz ettiğinden mutluluk araçlarının somut bir açıklamasını yapmak imkânsızdır. Çünkü insanın neyi mutluluk sebebi olarak seçeceği önceden bilinemez bir kabuldür. Çeşitli deneyimler, mal birikimi, ledünni hazlar, aşk, cinsellik, mantıktan uzak aşırılıklar, esriklik hâlleri, gösteriş, heyecan ve çoğaltılabilecek pek çok mutluluk nedeni söylenebilir.

Kapitalizmin ilerleme mantığının, mutluluğun sadece daha çok üretmek ve tüketmek üzerine inşa edildiği ve bunu toplum bilincine yerleştirmeyi hedeflediği, bunda da süreç içerisinde başarılı olduğu görülür. Günümüzde insanların artık maddeyle aralarında çok sıkı bir ilişki kurduğu açıktır. Fakat bugün gelinen noktada maddeyle kurulan bu ilişkinin insanı mutlu etmeye yetmediği belirgindir.

Freud insanların yanlış kıstaslara yönelerek mutluluk arayışında olduklarını düşünür. İktidar, başarı ve zengin olma çabaları ya da bunlara sahip olanların çevrede oluşturdukları hayranlık söz konusudur. Ancak insanın düşünceleri ile hareketleri arasındaki çelişki dikkat çeker. İnsandaki arzu çeşitliliği, kişiyi özünde bunlarla tatmin olamayan bir varlık haline getirmiştir. İnsanların asıl yanılması 'insan dünyasını ve onun ruhsal yaşamının renkliliğini' unutmasıdır. Freud'a göre her insanın mutlu olacağı yol farklıdır. Bu nedenle bireyler nasıl mutlu olacaklarını kendileri bulmalıdır. Bu anlamda

kişiyeye verilebilecek öğüt yoktur. Freud için önemli olan üç realite vardır: İlki, bireyin dış dünyadan ne kadar mutlu olmayı umduğudur. İkincisi, kişinin kendisini dış dünyaya bağlı kılmadan mutlu olacağı doğrultusunda yaşayabilme kabiliyetidir. Sonuncusunda ise insanın dış dünyayı kendisi için değiştirebilme yeteneğidir. Freud'un düşünceleri onun şu cümlesiyle özetlenebilir: "Mutluluk olanaklı olduğunu kabul ettiğimiz daraltılmış biçimiyle, bireysel libido ekonomisine ait bir sorundur" (1999: 27-43).

Cevdet Bey ve Oğulları'nda, Cevdet Bey'i mutlu eden fakat çocuklarına tevarüs ettiremediği bir yaşama sevinci vardır. Çırak olarak girdiği küçük bir oduncu dükkânından nalburiyeye, oradan da hedeflediği üzere şirket sahibi tüccara dönüşen bir yükseliş trendi içindedir. Cevdet Bey'in girişimci ruhu ona henüz dış ticarete açılmadan evvel tabelasına "Cevdet Bey ve Oğulları İthalat-İhracat-Nalburiye" yazdırır. Cevdet Bey'e bu yazıyı yazdırtan kararlılığı, aynı zamanda kendisine yaşama sevinci de verir.

Sessiz Ev'de kimse mutlu olamamıştır; ne pozitivist ve bilimci Selahattin Bey ne de ateist olduğu için kendisiyle sağlıklı bir ilişki kuramayan gelenekçi Fatma Hanım; çocukları ve torunları da mutlu olamamıştır. Selahattin Bey'in hayalini kurduğu idealizmin aksine sadece ekonomik çıkar üzerine kurulan hayatlardaki yüzeyselliğin insan yaşamına getirdiği mutsuzluk Fatma Hanım'ın monologlarına şu şekilde yansır:

Hepiniz Selahattin'in yeryüzüne insan diye yalvarıp yakardığı ve ansiklopedisine yazdığı cehennemine içine girdiniz, hepimiz İstanbul'un çirkin günahlarına battınız ve öldünüz ve beton apartmanlar, fabrika bacaları, plastik kokuları ve lağım boruları arasına gömüldünüz, ne korkunç! (Pamuk, 2016b: 265-66).

Sessiz Ev'in parayla ilgili kişilerinden biri olan Metin, genç yaşına rağmen kapitalist bir zihin yapısına sahiptir. Henüz lise ikinci sınıfta olmasına rağmen bencildir ve ekonomik çıkarları hayatının merkezindedir. Küçük yaşta anne ve babasını kaybetmesinin etkisi hayata bakışına yansır. Çünkü yeterli sevgi görmemiş, yatılı okulda okumak zorunda kalmıştır. Bu nedenle mutluluğu ve sevgiyi zengin olarak elde edeceğini düşünür:

[K]imsem yok, hep sizin yüzünüzden anne, baba, niye erken öldünüz, kimsenin annesi ve babası böyle yalnız bırakıp gitmiyor oğlunu, hiç olmazsa bana iyi bir miras bıraksaydınız, o zaman ben de parayla onlara benzerdim (Pamuk, 2016b: 198).

Pamuk, *Masumiyet Müzesi*'nde mutluluk kavramını çok önemseydiğini belirtirken, eserin başkişilerinden Kemal'in, zenginliğinin kendisine mutluluk getirmeye yetmediği görülür. Yazar, roman kahramanı olan Kemal'in 'şımarık, yukarı sınıf iktidarına fazla sahip, bencil' bir erkek olarak düşünüldüğü için sevilmediğini söyler. Ancak onu zamanla mazur gösteren hatta sevdiren Füsün'a olan bağlılığı nedeniyle çektiği acılar olduğunu belirtir. Pamuk'a göre Kemal'in dünyaya bakışı aracılığıyla ancak onun fikirleriyle tamamen uyuşmadan roman kahramanının yaşam değerlerinin ne olduğu hissettirilir. Yazar mutluluğu elde edememiş olan Kemal için şu açıklamaları yapar:

En sonunda Kemal'in mutsuzluğunun nedeni, belki ailenin, dostlukların dışına düşmesi, kendi hakkında beslediği yüksek düşünceler, gururu, kibridir. Roman Kemal'in aşk hikâyesinin biraz gururla, iktidarla, erkeğin iktidarının reddedilmesiyle, sahip olamamakla, iktidarından şüpheye düşmesiyle ilgili bir şey olduğunu da sezdirir (Pamuk, 2016c: 68).

İnsanları mutlu edecek nesnelere ve olaylar kişiden kişiye farklılık gösterir. Kişilerin sosyo-ekonomik durumu hem aldıkları hediye hem de hediye karşısındaki hislerini etkiler. Zengin bir kimsenin gereksinim duymadığı için aldığı nesnelere onu yoksul birinin aldığı nesnelere göre daha az mutlu eder. Üstelik yoksul insanları mutlu eden hediyeler isteklerden ziyade ihtiyaçlardan oluşur. *Kafamda Bir Tuhafluk* romanında Mustafa Efendi'nin İstanbul'dan "Mayıs sonunda İstanbul'dan dönünce kızlara elbiselik morlu, yeşilli çiçekli kumaşlarını; annelerine Mevlut'un mektupta yazdığı kapalı terliği ve Pe-Re-Ja kolonyayı, Mevlut'a da istediği oyuncakları getir"mesi aileyi oldukça mutlu eder (Pamuk, 2018: 48).

Mevlut, askerden döndükten sonra parası, eşi ve evi olmadığı için mutsuzdur. Mevlut'un yoksulluğundan dolayı keyifsiz ve mutsuz olduğunu fark eden Safiye Teyze'ye göre para mutluluğun ön koşulu sayılsa da temel koşulu değildir. Çünkü insanların büyük kısmı paranın varlığına rağmen mutsuzdur. Teyzesi Mevlut'a nasihat niteliğinde şunları söyler:

Üzülme... Hayatta parayı hiç dert etme. Nasıl olsa bir gün istediğin kadar kazanırsın. Mutluluk parayla olmuyor. Bak Korkut ne çok kazanıyor ama Vediha ile her gün kedi-köpek gibiler... Kavgadan başka bir şey görmeyen Bozkurt ile Turan'a acıyorum valla (Pamuk, 2018: 169).

Kırmızı Saçlı Kadın'de çok para kazanan Cem ve Ayşe çifti, paralarını giyim, eşya ve yatırım amaçlı değer kazanacak olan arsalarla harcar. Aldıkları pahalı ürünlerin çoğunu çevrelerine sergileyerek mutlu olacaklarını sanırlar fakat istedikleri sonucu alamazlar. Cem kimi zaman hayatta kendisini mutlu edecek hiçbir şey olmadığını düşünür ve hislerini şöyle anlatır:

Kazandığımız paralarla Ayşe ile bir süre pahalı giysiler, biblolar, Osmanlı antikalara, fermandarlar, halılar, güzel halılar, İtalya'dan getirilmiş mobilyalar aldık ama gösteriş tüketimi ikimizi de mutlu etmiyor, yalnızca yüzeysel ve iğreti hissediyorduk kendimizi. Üstelik aldığımız şeyleri göstermek isteyeceğimiz dostlarımızdan aslında sırf bu yüzden nefret edeceğimiz bir yan bende hâlâ güçlüydü (Pamuk, 2019: 126).

Pamuk'un romanlarında bir dedektif gibi izi sürülen 'mutluluk', ender zamanlarda ulaşılan bir olgudur. Zengininden yoksuluna, bilgininden cahiline her kesimden insan onun peşinden koşmuş ancak çok azı elde edebilmiştir. Mutlulukla olumlu ilişkisi olduğu düşünülen zengin olmak gibi kimi durumlar söz konusu olsa da kişiye mutlu hissettirecek olan onun yaşamı anlamlandırma biçimidir.

İktisadi Yabancılaşma

İnsan yaşamında farklılaşan yaşam koşulları onu olumlu ve olumsuz yönleriyle etkilemiştir. Küreselleşme öncesi evrede bir insan, çoğu zaman doğup büyüdüğü yerde yaşanırdı. Günümüzde ise durum tamamen farklılık arz eder. Kişinin doğduğu, büyüdüğü, evlendiği, yaşamını sürdürdüğü mekânlar ayrıdır. Bu durum insan benliğinde köksüzleşmeye neden olur. Birçoğu ekonomik kaygılarla insan yaşamında bölünen mekânlar, zamanla ruhunda da parçalanmalara yol açar. Mekânsal bağlamda yaşanan köksüzleşme kişinin bireyselleşmesine, dolayısıyla da yalnızlaşmasına neden olur. Böylece akrabalık ilişkileri, yıllara dayanan dostluklar ve ahbablıklar sosyal yaşamın dayattığı tüketim olgusu içinde erir.

Yalnızlaşan bireyler için modern kültür yaşam alanlarını parçalara ayırarak her alan için ayrı harcama imkânları üretmiştir. Yalnızlaşan birey mutluluğu bir şeylere sahip olmaktan bulacaktır. Oysa sahip olma dürtüsüyle edindiği her yeni nesne onu daha çok hayal kırıklığına uğratar. Çünkü insan toplumsallığa dair aidiyet duygusunu yitirmiştir. İnsanın sahip olduğu nesnelere ancak onun yaşadığı ait olamama duygusunu çoğaltmaya yaramıştır.

Cevdet Bey ve Oğulları'nda Refik yaşadığı çevrede tutunamayan bir bireydir. Zenginlik ve düzenli aile hayatı kendisini mutlu etmeye yetmez: "Evdeki ve ticarethanedeki hayatın onurlu bir insana yakışmayan, uyuşuk, kötü, pis, dar kafalılıkla dolu, zavallı bir hayat" olduğunu düşünür (Pamuk, 2016a: 252).

Kar'da, Ka adındaki roman kahramanı kentte gezinirken en çok şehrin tüm sokaklarına, kahvehanelerine ve insanlarına sinen yokluğun oluşturduğu yalnızlığa üzülür. Aynı ülkede yaşayıp oraya ait değilmiş gibi hissettiren yalıtılmışlık duygusunu âdeta tüm şehir halkı kanıksamıştır. Ka'nın gördüğü manzaralar karşısında hissettikleri şöyledir:

Yoksulluk ya da çaresizlik değildi içine bu kadar işleyen; şehrin her yerinde, fotoğrafçı dükkânlarının boş vitrinlerinde, kâğıt oynayan işsizlerle tikiş tikiş kalabalık çayhanelerin buzlu camlarında, karla kaplı meydanlarda daha sonra hep göreceği tuhaf ve güçlü bir yalnızlık duygusuydu (Pamuk, 2011a: 16).

Kafamda Bir Tuhaflık romanındaki Mevlut kırk üç yılını geçirdiği kent hayatına alışamaz. Kent yaşamına ayak uyduramayan roman kahramanı, kentteki hızlı gelişmeler karşısında daha çok yabancılaşır. İstanbul'un metropol bir şehir olması Mevlut'un aidiyet duygusunu yitirmesine neden olur (Pamuk, 2018: 415).

Sınıfsal Ötekileştirme

İnsanlar kültürel farklılıklarından, farklı dil özelliklerinden ve ten renklerinden dolayı içinde yer aldıkları toplumsal yapıya yabancılaşabilir. Soner Akpınar, yabancılaşmanın ırksal farklılık, azınlığa ait olma veya etnik köken farklılığı gibi nedenlerle olabileceğini belirtir. Buna dinsel, ekonomik, cinsel sınıflandırma ve ötekileştirme gibi olguların örnek gösterilebileceğini söyler. Yazar, iktisadi ötekileştirmenin çıkar odaklı ve politik ötekileştirme ile bağlantılı olduğunu ifade eder (2017: 332).

Cevdet Bey ve Oğulları'nda roman başkahramanının cenaze namazında toplanan kalabalığın arkalarında saf tutan düşük gelirli kimseleri, kapıcıları ve bahçıvanları gören Refik, onların ekonomik düzeylerine göre sıralandıkları için doğru yerde olduklarını düşünür ve "Onlar buraya yakışıyor!" der (Pamuk, 2013a: 223).

Sessiz Ev'de Recep, hiçbir şekilde müdahili olmadığı bir hayatta payına zaten düşmemiş ekonomik gelirden fazlasıyla mahrumken, bir de Fatma Hanım'ın ağır baskı, dışlama ve ithamlarına maruz kalır. Aynı şekilde İsmail de onun kardeşi olarak Fatma Hanım'ın geçmişte uğradığı ihanetten dolayı, kurban olarak seçilmiş ve hâlen de sözel ve davranışsal saldırılarla karşı karşıyadır. Recep ve İsmail, bu dışlanmadan ötürü, hem Selahattin Bey'in mirasından mahrum olurlar, hem de aile içinde ötekileştirilirler.

Masumiyet Müzesi'nde Kemal ve Sibel'in nişan töreninde birçok zengin ve ünlü sima bulunur. Uzak ve yoksul akraba olan Füsün'a ve ailesine uygun görülen yer, arka masalardan biridir. Bu aile, ait olmadığı bir dünyayı âdeta dışarıdan seyrederek pozisyona iteklenmiş, sosyal statülerinden dolayı kenarda bırakılmışlardır. Ayrıca Füsün ve yaşadığı çevre Kemal'in gözünde betimlenirken sık sık ötekileştirici bir dil kullanılır. Roman kahramanı sevgilisinin evinde; üzeri örtülü kanepeler, vitrin, şekerlik ve köpek biblosu gibi nesnelere, (Pamuk, 2008:182) eve ait diğer pek çok eşyayı ve "çamurlu sokaklar"ı (Pamuk, 2008:182) sıklıkla dillendirerek, insanların yoksulluğunu, ötekiliklerinin gerekçesi olarak ortaya koyar.

Kafamda Bir Tubafılık'ta yoksulluk, öteki olmak âdeta bir kader gibi yaşanır. Mevlut'un babası Mustafa Bey yaşamını yitirene kadar süren bu ötekiliğin, öldükten sonra da devam ettiği, Mevlut'un dilinden "mezar taşlarından Sanayi Mahallesi Mezarlığı'nın bir gurbetçiler mezarlığı" sözleriyle aktarılır (Pamuk, 2018: 163).

Kapitalizm

Ülkelerin, medeniyetlerin kuruluşu ya da çöküşü ekonomik nedenlerle olur. Smith'in evrensel anlamda kabul edilen paraya verdiği önem gerçek yaşamda en çok söz sahibi olan nesnedir. Çünkü para küçük ölçekte tek tek insanları, büyük ölçekte ise bütün medeniyetleri yönetir (Smith,1948b: 230).

Sessiz Ev'de kapitalist dünya ile uyumlu bir kişilik olan Metin, *Cevdet Bey ve Oğulları*'ndaki Cevdet Bey gibi para kazanmanın hiçbir fırsatını kaçırmaz. Çok genç olmasına rağmen sadece para kazanmaya, zengin olmaya odaklanan roman kahramanı, bunun dışında kalan hiçbir değeri önemsemez. Para kazanmaya odaklı bir yaşam tasarladığı için durağan yapılarından dolayı ailenin diğer fertlerini küçümser (Pamuk, 2016b: 111-12). Roman kahramanının materyalist ve hırslı yapısı nedeniyle ailesinden kapitalist bir kişiliği temsil ettiğini düşünen Kılıç ise evin küçük torunu hakkında şunları söyler:

Metin adeta vahşi kapitalizmin sesidir. Zeki, fakir ve hırslıdır. İyi yaşamayı zengin ve aptal arkadaşlarından çok daha fazla hak ettiğini düşünür. Ve onlarınki gibi bir aileye doğmadığı için öfkeli. Amerika'ya gidecek ve fizikçi ve kimyacı ya da medya patronu ya da başka bir şey, ama mutlaka çok zengin ve güçlü olarak geri dönecektir (Kılıç, 2018: 130).

Üslup, sanat ve para konuları, *Benim Adım Kırmızı*'nın temel sorunları arasında yer alır. Nakkaşların bir kısmının mesleğini sanat zevkine çok para için yapması, bazı meslektaşlarınca eleştirilir. Kelebek; "Nakış göz zevki ve iman için değil de parası ve namı için yapan soysuzlar çoğaldıkça, dedim, üslup ve imza merakı gibi daha pek çok çirkinlik ve tamahkârlık" görüleceğini belirtir (Pamuk, 2014a: 79).

Enişte Bey eski usul çalışan nakışlardan yeni üsluplar eklemelerini ister. Bu öneri karşısında nakkaşlar ikiye ayrılır. Bir kısmı yeni usul nakış sanatını Allah'ın emrini çiğnemek olarak görür. Diğer kesim ise yeni nakış usulünden yanadır. "Acem ustaları'nın üslubunun devam etmesini isteyen gelenekçiler "para için her konunun resmedilmemesi" gerektiği görüşünü savunur. Onlara göre nakış

sanatı ancak bu şekilde değerliliğini devam ettirebilecektir. Bu hususta saray nakkaşbaşı Üstat Osman'ın bile gizli öfkesine ve kıskançlığına maruz kalırlar (Pamuk, 2014a: 117).

Kapitalizmin evrilmiş bir biçimi de Masumiyet Müzesi'nde görülür. Kemal'in bir türlü vazgeçemediği Füsün tutkusu iktisadi gücü elinde bulunduran erkin sömürgeleştireceği yoksul ve bakir pazar arayışını simgeler. Romanın zengin kahramanının olmazsa olmaz sahiplik isteği, esere bir yönüyle 'tüketme' arzusunun dışı vurumu olarak yansır. Ekonomik gücün her şeye sahip olabilme hakkını da beraberinde getirdiğini düşünen Kemal, eser boyunca Füsün'a satın alınacak bir nesne gibi davranmaktan geri durmaz.

Kafamda Bir Tubaflık romanındaki Mevlut, liseli yıllarında daha çok para kazanmak için farklı girişimlerde bulunur. Kendisi için ne akrabalarına ne de başka kimseye muhtaç olmadan yaşayabileceği hayaller kurar. Ergenlik yaşlarında Ferhat'la spor karşılaşmalarına ve sinemalara giderek kazı kazan kuponlarını kısa sürede açtırıp para kazanmayı öğrenir. Bunun için Ferhat kendisine minnettarlığını "[s]en olmasaydın buralara kadar gelmek benim asla aklıma gelmeyecektim", sözleriyle dile getirir. Mevlut'un zaman zaman daha çok para kazanmak için ortaya attığı yeni fikirleri görünce de arkadaşını olumlayan şu ifadeleri kullanır: " 'Sende de çok sıkı bir kapitalist aklı var!' der, Mevlut bunun olumlu bir söz olduğunu düşünmez ama gururlanırdı" (Pamuk, 2018: 93).

İnsanların kazanma tutkusu, Pamuk'un romanlarındaki zengin yoksul fark etmeksizin, varlığını herkeste sürdürür. Her sınıftan insanın, kendi konumuna göre bencil bir kazanma içgüdüleriyle donatılmış olduğu görülür.

Sınıf Çatışması

Zengin ve yoksul arasında tekinsiz ilişki her zaman süregelmiştir. Yoksullar, geçmişte zenginlerin hikâyelerini uzak ülkelerdeki perili masalları dinler gibi dinleyip anlatmışlardır. Ancak son yıllarda teknolojinin gelişmesi, tüketim araçlarına yoksulların da katılması dolayısıyla zengin hayatlar diğerlerinin çok yakından izlemesine neden olur. Böylece yoksul yoksulluğunu tam anlamıyla hisseder. Pamuk, insanlık tarihinde makas aralığı oldukça açık olan bu iki grup arasında yaşanan gerilimi işaret ederek, zenginler ve yoksullar arasındaki uçurumun tarih boyunca hiç günümüzdeki kadar büyük olmadığına dikkatleri çeker ve konuyla ilgili olarak şunları söyler:

Zenginlerin zenginliği, onların kendi başarısıdır ve dünyanın yoksullarının derdi olmamalıdır denebilir. Ama insanlık tarihinde hiçbir zaman zenginlerin hayatı televizyonlar ve Hollywood filmleri aracılığıyla yoksulların gözüne bu kadar çok sokulmadı. Kralların hayatları hakkında masallar yoksulların eğlencesidir de denebilir belki. Ama daha kötüsü, dünyanın zenginlerinin ve hâkimlerinin, şimdiki kadar hiçbir zaman bu kadar haklı ve mantıklı da görülmemesiydi (2010: 485-86).

Zafer Doğan, Pamuk'un eserlerinde temel izleklerden birinin 'merkez-taşra' çatışması olduğunu ifade eder. Yazara göre taşralılık, dünyanın kıyısında kalma hâlinin getirdiği 'yaralı bilinç' durumuna karşılık gelir. Bu çatışmanın oluşturduğu gerilimin kimlik çatışmaları *Cevdet Bey ve Oğulları* ile *Sessiz Ev* gibi modernist çizgiden *Beyaz Kale'de*, *Kara Kitap*, *Benim Adım Kırmızı* ve *Kar* gibi postmodernist çizgiye kadar tüm eserlerinde farklı düzeylerde gündeme taşınır (2014: 8).

Pamuk romanlarında tüketimin birbirine ters iki yönde ayrıştığı gözlemlenir. Pamuk, kenar mahallelerde yaşayan insanların tüketim tercihlerinin rasyonelliğini anlatır. Bu bölgelerde yaşayan insanlar öncelikli olarak ihtiyaçlarını karşılamaya odaklanır. Bu kimselerin tutku, hayal ve özlemleri her zaman ikinci plana itilir. İkinci grupta yer alanlar ise hiçbir mali kaygısı bulunmayanlardır. Bu kimseler arzu ve tutkuları doğrultusunda her türden tüketimi engelle karşılaşmadan gerçekleştirirler.

Pamuk'un romanlarının kurgusu içinde fakirliği resmeden yaşam, ülkedeki ekonomik dağılımın çarpıklığını görünür kılar. Yazarın romanlarında bir kesimin ilkel şartlarda yaşadığı görülür. Diğerleri ise lüks ve zenginlik içindedir. Yoksulluk gerçek anlamda yoksunluğu ifade etmesinin yanı sıra sosyal rolleri açısından, sınıfsal farklılıkların getirdiği eksiklikleri de yansıtır. Toplumun belli bir kesitini anlatan eserler aslında ülkenin tümüne mesaj verir niteliktedir.

Cevdet Bey ve Oğulları romanındaki Cevdet Bey'in kızı Ayşe ile Cezmi ilişkisinde erkek karakter zaman zaman kendi yoksulluğunu hatırlayarak alt tabakadan olmasına öfkelenir. Bu nedenle kız arkadaşının kimi soruları onu rahatsız eder. Ayşe'nin 'heyecanlı görünmeye çalışarak', yazı babasının memleketinde geçirecek olan erkek arkadaşına Karadeniz'de denize gireceğini söylemesi üzerine, Cezmi, huzursuz hissederek şöyle cevap verir:

'Orada kimse denize girmez. Denize yalnız burada, adalarda ve Suadiye'de girilir. Bir de Avrupa'da tabii.' Cezmi sinirlendiği zamanlarda, uygarlık taraftarı olması gerektiğini unutuyor, yoksul bir ailenin çocuğu olduğunu hatırlıyordu. Babası Trabzon'da müzik öğretmeniymi (Pamuk, 2016a: 304).

Cezmi ile Ayşe arasındaki ilişkinin ilerleyen dönemlerinde Ayşe'nin ailesinin durumu fark etmesi üzerine aslında Cezmi'nin hissettiği küçümseme Osman aracılığıyla somutlaşır. Burjuvazi toplumunun ilişkilerinde zenginliğin tek ölçüt olarak kabul görmesi nedeniyle alt sınıflar ötekileştirilerek küçümsemitir.

'Öğretmenmiş! Bir öğretmen çocuğu...' Öfkeyle ayağa kalktı. 'Seni kandırmış işte! Apaçık ortada! İyi bir ailenin kızı olduğunu anlamış. Seni kandıracak, babamın mirasından sana kalanların üzerine yatacak, bütün ömrünce keyif çatacak... Sana borcunu ödemek için gıy gıy keman çalar (Pamuk, 2016a: 330).

Sessiz Ev romanındaki Selahattin Bey, Fatma Hanım'la zamanla kaybettiği duygusal ve cinsel bağı evdeki hizmetçiyle kurar. Bu ilişki sonucunda iki erkek çocuğu olur. Buna daha fazla katlanamayan evin hanımı Selahattin Bey'in evde olmadığı bir gün çocukları feci şekilde döver (Pamuk, 2016b: 226). Çocuklardan birinin cüce, diğerinin topal oluşu, eserde, Fatma Hanım'ın bu öfke boşalmasına bağlanır. Alt sınıfa ait gördüğü hizmetçi ve çocukları, karşılaştıkları kötü muamelenin hesabını sormaktan acizdirler. Ekonomik nedenler dolayısıyla Fatma Hanım'ın mücevherlerine ihtiyacı olan Selahattin Bey, eşiyle uzlaşmak için çocukları ve annelerini uzak bir köye yollayarak kendi kaderlerine terk eder. Eserde adı ile değil de yaptığı işin adı ile anılan kadın yine hiçbir hak talebinde bulunamaz. Tıpkı çocukların sakatlanmasına neden olanın kim olduğunu bilen diğer kasaba sakinlerinin de kayıtsız kalması gibi, bu durum hayatın akışı içinde sessizliğe mahkûm edilir.

Yeni Haya''ta sınıflar arasındaki farklılık bir çocukluk hatırasında belirginleşir. Osman ve arkadaşları çocukluklarında deniz fırtınaları bittikten sonra sahile vuran nesnelere arasında ilgilerini

çekecek eşyalar arar. Orta alt sınıfın gündelik yaşamını anlatan bu örnek daha çok yoksul insanların denize düşen veya çöp olarak görüldüğünden denize atılan nesnelere arasındaki oyuncak arayışını da simgeler. Kimisi için çöp olarak düşünülen gündelik yaşam atıkları diğerleri için yeni ve farklı bir oyuncak anlamına gelir. İnsanların yaşamlarını anlatan bu örnekler sınıflar arasındaki farklılıkların simgesi niteliğindedir:

Kumsalda aşağı yukarı yürüdüm. Küçükken, burada, lodos fırınlarından sonra mahalle arkadaşlarımla, denizin getirip yığıdığı konserve kutuların plastik toplar, şişeler, plaj terlikleri, mandallar, ampuller, plastik bebekler, arasında bir şey aradık; bir hazinenin parçası sihirli bir eşya, ne olduğunu bilmediğimiz ışıltılı ve yepyeni bir nesne (Pamuk, 2016b: 15).

Benim Adım Kırmızı'de zengin ve yoksul arasındaki ayrılık mekân üzerinde belirginleşir. Kara, uzun zaman sonra Enişte Bey'in davet mektubunu alarak İstanbul'a gelir. Sokak aralarında gezinirken kentin çok değiştiğini fark eder. İstanbul'un eski dönemlerinde zengin ve yoksul arasındaki ayrımın çok büyük olmadığını düşünür. Şimdi ise zengin ve yoksul arasındaki farklılık sokak aralarında ve mekânlar üzerinden belirgindir. Kara, "Çemberlitaş'ın orada, tavuk pazarından gelen pis kokunun içinde birbirine sokulmuş, paçavralar içinde arsız dilenciler"i izler (Pamuk, 2014a: 14). Farklı zamanlarda da benzer manzaralarla karşılaşan Kara, yoksulların yaşadığı sokakların içler acısı durumunu şöyle betimler:

Karla kaplı boş sokaklarda, her tarafı çürümüş, çarpılmış, ayakta zor duran yoksul evleri arasından, yangın yerlerinden geçtim. Kenar mahallelerden, bostanlar, tarlalar arasından araba takımları, tekerlekler satan, demir işleri yapan dükkânların, saraçların, eyercilerin, komşuların, nalbantların önünden surlara doğru dikkatli ihtiyar adımlarımla buzda kayıp düşmemeye çalışarak uzun uzun yürüdüm (Pamuk, 2014a: 115).

Roman kahramanı şehre farklı bir hava katan zengin yapıları da tasvir eder. Pamuk bununla aslında zengin ve yoksul arasındaki belirgin farkı okura sunmak ister:

Gençliğimde yürüdüğüm kimi mahalleler, kimi sokaklar, on iki yılda yanıp, kül ve duman olup uçmuştu da yerlerinde köpeklerin yol kestiği, meczupların çocukları korkuttuğu yangın yerleri açılmış, kimine de benim gibi uzaktan geleni şaşırtan zengin konakları yapılmıştı. Bunların bazılarının pencerelerine en pahalısından, renkli Venedik camları takmışlardı. Yüksek duvarların üzerinden sarkan cumbalardan, yokluğumda İstanbul'da iki katlı pek çok zengin evi yapıldığı gördüm (Pamuk, 2014a: 15).

Kar'da, roman kahramanı Ka, gündelik yaşamında kullandığı paltosuyla Kars şehrine henüz giderken onlarla arasındaki sınıf farklılığının giyim kuşama yansıdığını gösterir. Ka'nın paltosu Frankfurt'tan alınmış, "yumuşacık tüylü" pahalı bir markadır (Pamuk, 2011a: 9).

Masumiyet Müzesi'nde, bisiklet nesnesi üzerinden toplumsal sınıfa vurgu yapılır. Mavi bisikleti Basmacı ailesi, oğulları için satın alır. Bir süre kullanıldıktan sonra eskiyen bisiklet yoksul, uzak akrabalara ya da çalışanlara verilir. Yoksul ailelerin çocukları, sahip olamayacakları oyuncaklarla ancak bu şekilde oynama imkânı bulur. Öteki tarafta ise zenginlerin ihtiyaç duymadıkları 'eski eşyaları' yoksullarla paylaşmalarından doğan vicdan huzurları vardır. Hem yoksullara yardım etmenin iç huzurunu yaşamış hem de ayrıcalıklı bir sınıf olmalarının vurgusunu yapmış olurlar. Romanda zenginlerin yoksula karşı lütufta bulunması Pamuk'un *Manzardan Parçalar* adlı eserinde: "Zengin akraba, (kendi) çocuklarına verdiği eşyaları, (eskidiğinde) sonra fakir akrabalarına verir. Kemal'in çocukluk

bisikleti Füsün'un annesine 'biz kullandık, alın şimdi siz kullanın' diye verilmiştir" sözleriyle anlatılır (Pamuk, 2010: 443).

Kemal'in başlangıçta âşık olduğu kadınla evlenmek istememesinin nedenini sonraları nişanlısı dile getirir. Onu 'tezgâhtar' bir kız için terk ettiğini söyleyen Sibel, sınıfsal farklılıklarının altını çizer. Kemal, yaşananlarının nedeninin "tezgâhtarlıkla, zenginlik ve fakirlikle" ilişkisi olmadığını söylese de, nişanlısı, problemin temelde bundan kaynaklandığını belirtir ve konuşmasını şöyle sürdürür: "Yoksul ve hırslı bir kız olduğu için onunla böyle kolay ilişki kurabildin... Tezgâhtar olmasaydı, belki de hiç kimseden utanmaz, onunla evlenirdin... Seni hasta eden şey bunlar işte... Onunla evlenememek, o kadar cesur olamamak" (Pamuk, 2008: 242).

Bir ara Füsün ile flört eden Turgay Bey, Kemal'le yaptığı konuşmada üst sınıftan olmanın hak edilmiş bir başarı olduğunu söyler. Birçok zengin gibi o da seçilmiş olduklarını düşünür: "Bizlerin bu güzel ve yoksul ülkede, zengin olmak gibi, Allah'ın ancak çok sevgili kullarına bağışlayabileceği bir talihimiz var, şükredelim. Mağrur olmayalım, dua edelim, öyle iyi olabiliriz ancak" (Pamuk, 2008: 420).

Kafamda Bir Tuhaflık'ta sosyal statünün doğuştan belirlendiği geleneksel toplumlarda olağandışı bir şey yaşanmadığı takdirde bu statü ölünceye kadar değişmez. Modern toplumlarda durum biraz farklılık göstererek sınıflar arası geçişlere görece imkân tanınsa da Mevlut'un babası tüm statülerin zenginlikle ölçüldüğünü bilir. Mevcut sistem kendisini ve yakınlarını yalıtarak varoş mahalleleriyle sınırlar. Mevlut ve babası kas gücü gerektiren işlerde çalışarak sınırlı bir kazançla yaşamaya çalışır. Baba Mustafa Aktaş, oğlunun mevcut yoksulluk sınırlarını aşarak okumasını ister. Bununla oğlunun sınıfsal statüsünü değiştirmesi için fırsat yaratmayı amaçlasa da roman kahramanı çevresindeki çeperi kıramayıp yoğurtçuluk, bozacılık, pilavcılık ve dondurmacılık yaparak ancak günü kurtarabilen niteliksiz işçi sınıfında kalmaya devam eder.

Yüzyıllardır yoksullar zenginlerin haksızlık yaptığını, çalışmalarının karşılığını tam olarak alamadıklarını iddia eder. Zenginler ise yoksulların ve işçilerin hırsız olduğunu, kendi mallarında gözü olduğunu düşünür. Bu ikilem dolayısıyla kimse ötekine güvenmez, ancak iki zümre de sürekli birbirine ihtiyaç duyar. Mevlut, Bimbom sandviçlerinin satıldığı lokantada çalışırken işçi ve işveren arasındaki gerilim, bu durumu küçük bir boyutta örnekler:

Patron huzursuzluğunda, zenginlerin hizmetlerini gören yoksulların sürekli hile yaptıklarını düşünmelerinden daha gerçek bir yan olduğunu Mevlut kısa zamanda hissetti. Patronun Mevlut'u dikkat etmesi için uyardığı en yaygın hile biçimi, elemanların aynı miktarda ekmek, kaşar peyniri, kıyma, turşu, sucuk, domates salçasıyla belediyenin izin verdiğinden ve patronun ön gördüğünden daha çok sayıda sandviç yapmaları ve aradaki farkı cebe atmalarıydı (Pamuk, 2018: 290).

Samih gündeliğe gittiği evlerde onların tuvaletini kullanamaz, hizmetçiler ve kedi, köpek gibi ev hayvanları için yapılmış tuvaletleri kullanabilir. Evin hanımıyla yemek yiyemez ve onlar yemek yerken bir istekleri olur diye odalarında bekler, yemekleri bitince onlardan sonra yemek yiyebilir (Pamuk, 2018: 237).

Kırmızı Saçlı Kadın'daki ölüm sahnesi, sınıfsal çatışmayı farklı bir boyutuyla ele alır. Bu konuda Demiralp şu değerlendirmeyi yapar: “Romanın sonunda babayı öldüren oğul dine yönelir gibi olur. Öldürülen baba ise, dinle ilişkisini kesmiş bir Avrupalı zengindir, müteahhit, rant ekonomisinin kentsoylusu. Bu öldürme eyleminde sınıfsal bir oç almayı görmemek de olanak dışı elbette” (2018: 237-38). Bu kez öldürülen burjuvadır. Pamuk bu sonu bilinçli olarak seçer. Bu durum, toplumsal çatışmaların biriken intikam duygusunun dışavurumu olarak da değerlendirilebilir.

Sonuç

Orhan Pamuk'un roman dünyası, 19. yüzyıldan günümüze Türkiye'nin toplumsal, kültürel, politik, sosyal ve ekonomik dinamiklerini burjuva sınıftan, işçi emekçi sınıfına kadar uzanan geniş bir toplumsal yelpazede, yetkin bir teknikle ve çoklu bakış açılarına zengin karşılıklar veren bir perspektifle deşmektedir. Kırk yıla yakın zaman diliminde yazdığı on bir eserle içinden geldiği için yakından tanıdığı burjuva sınıfının İstanbul kent merkezindeki ilişkiler ağını büyüteç altına almış, ülkesinin gerçeklerine olan tanıklığını roman diliyle kurcalamıştır. Pamuk'un eserleri gerek roman sanatı gerekse Türkiye'nin son 150 yıllık süreçte geçirdiği değişim dönüşümleri çok boyutlu bir içerikle yansıtır. Toplumsal temsil yetisiyle donatılmış farklı roman kişilerinin gündelik yaşam ilişkilerinde beliren ekonomik olguların izini süren bu çalışmada olgu ile arzular arasında görünen uçurumun psikolojik yansımaları, elindeki olanaklarla iktisadi girişimde bulunan ailelerin hayatları, gündelik yaşamda tedavüle giren yeni nesnelere birey ve toplum katında oluşturduğu cazibe, İstanbul'un çehresini dönüştüren yapılaşma, gündelik yaşam nesnelere süreç içindeki değişim ve dönüşümü, yeme içme, giyim kuşama renk katan özentili tüketim kültürünün artışı, zengin ve yoksul semtler arasındaki sınıfsal ve mekânsal erişilmezlik ve gerilim, yasa dışı yollardan zenginleşme, sınıf atlama arzusu, siyaset ekonomi ilişkisi, Türkiye'nin Batılılaşma serüveni içinde laik ve dindar kesimlerin ekonomik ilişkiler ağı içindeki sorgulanabilir tutumları, hizmetçi kadınlar gibi birçok konu, Pamuk'un romanlarında ekonomi odaklı olarak izi sürülebilecek olgular şeklinde dikkat çekmektedir.

Pamuk, hemen her eserinde zengin ve yoksullar arasındaki gerilime temas eder ve bunda diğer kişilere karşı olduğu gibi, eleştirel tutumunu göz ardı etmeksizin, anlatı mesafesini korumaya özen gösterir, onları kendi özgül koşulları içinde yansıtmayı tercih eder. Paranın insan ilişkileri üzerindeki belirleyiciliği, düşünsel ve siyasal bir sömürü aracı olarak kullanılışının ahlaki sorgulanabilirliği, Pamuk'un eleştirel perspektifinden yetkin bir roman diliyle yansıtılır.

Kaynakça

- Akdere, Ç. ve Özge, M. (2017). İktisat ve Edebiyatın disiplinlerarası iletişimi: Stephan King'in *Rublar Dükkânı* romanında tüketim. Ç. Boz, K. Öğüt ve A. D. Bozkurt (Ed.), *İktisat ve diğer bilimler* (1. baskı) içinde (s. 185-225). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Akpınar, S. (2017). Orhan Pamuk romanlarında "Öteki". *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 5 (11), 330-345.
- Aydın, E. (2002). Roman ve insan". *Hece* (Türk Romanı Özel Sayısı), (65/66/67), 352-359.
- Demiralp, O. (2018). *Orhan Bey ve kitapları*. İstanbul: Kırmızıkeci Yayınları.
- Doğan, Z. (2014). *Orhan Pamuk Edebiyatında Tarih ve kimlik söylemi*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Ecevit, Y. (1996). *Orhan Pamuk'u okumak: Kafası karışmış okur ve modern roman*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Freud, S. (1999). *Uygarlığın buçursuzluğu* (H. Barışcan, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1929).
- Kılıç, E. (2018). Sessiz Ev'in sesleri. N. Esen ve E. Kılıç (Ed.), *Orhan Pamuk'un edebi dünyası* (2. baskı) içinde (s. 125-137). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kılınçoğlu, D. T. (2017). İktisadi düşünce tarihi kaynağı olarak Edebiyat: Geç Osmanlı İmparatorluğundan üç örnek. Ç. Boz, K. Öğüt ve A. D. Bozkurt (Ed.), *İktisat ve diğer bilimler* (1. baskı) içinde (s. 231-263). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Levent, Â. (2019). Homo Economicus, rasyonel birey ve Ortodoks iktisat. L. Sunar ve L. Karagöz (Ed.), *İnsanı yeniden düşünmek: Modern düşüncede temel tartışmalar*. Ankara: İlem Yayınları.
- Moran, B. (2001). *Türk romanına eleştirel bir bakış 2*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özel, M. (2019a). *Romanperver iktisatçı*. İstanbul: Küre Yayınları
- Özel, M. (2019b). *Roman diliyle iş hayatı*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Pamuk, O. (2008). *Masumiyet müzesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Pamuk, O. (2010). *Manzaradan parçalar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Pamuk, O. (2011a). *Kar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Pamuk, O. (2014a). *Benim adım kırmızı*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Pamuk, O. (2016a). *Cevdet Bey ve oğulları*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Pamuk, O. (2016b). *Sessiz ev*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Pamuk, O. (2016c). *Hatıraların masumiyeti*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Pamuk, O. (2018). *Kafamda bir tubaflık*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Pamuk, O. (2019). *Kırmızı saçlı kadın*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Sarfati, M. (2014). 17. Yüzyıl Fransız klasiklerinden, Smithyen ekonomi politiğe ‘Karakter’ ve analizi. Ç. Akdere ve D. G. Aydın (Ed.), *Edebiyattaki iktisat* (2. baskı) içinde (s. 113-149). İstanbul: İletişim Yayınları.

Smith, A. (1948). *Milletlerin zenginliği I*. (H. Derin, Çev.). İstanbul: Milli Eğitim Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1776).